

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยได้มุ่งเน้นที่จะสร้างความเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือที่เรียกว่า "NICs" (New Industrial Countries) อันจะนำไปสู่การเป็นเสือตัวที่ห้าแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เส้นทางพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นทางด้านอุตสาหกรรมแต่เพียงด้านเดียวดูเหมือนว่ากำลังดำเนินไปด้วยดี เนื่องจากการเติบโตของเศรษฐกิจของประเทศสูงขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาท ในปี พ.ศ.2504 เป็น 68,000 บาท ในปี พ.ศ.2538 เพิ่มขึ้นประมาณ 32 เท่าตัว (ชัยสิทธิ์ เจลิมมีประเสริฐ, 2541: 1)

แต่ภายใต้ตัวเลขรายได้ต่อหัวของประชากรที่เพิ่มขึ้นจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้น กลับพบว่าความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนรวยกับคนจนยังมีความแตกต่างกันมากขึ้นด้วย ความแตกต่างทางรายได้ของประชากรกลุ่มคนรวยและกลุ่มคนจน ในปี พ.ศ.2539 กลุ่มคนรวยที่สุดของประเทศ 20% มีรายได้ 53.3% คนจนที่สุดของประเทศ 20% มีรายได้ 4.8% และในปี พ.ศ.2541 คนรวยที่สุดของประเทศ 20% มีรายได้ 53.9% ในขณะที่คนจนที่สุดของประเทศ 20% มีรายได้ 4.8% (ที่มาคำนวณจากตัวเลข สศช. และสำนักงานสถิติแห่งชาติ อ้างถึงในณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 13)

ผลจากการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล (Unbalance growth) ดังกล่าวนั้นหนักทางด้านพัฒนาอุตสาหกรรมละเลยการพัฒนาในภาคเกษตรกรรม ประกอบกับแนวทางการบริหารประเทศที่ผิดพลาดนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ โดยในวันที่ 2 กรกฎาคม 2540 ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ประกาศใช้นโยบายการลอยตัวค่าเงินบาท (a manage float) (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2541: 35) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศไทยก็ได้ประสบกับปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจอย่างหนัก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม แรงงานจำนวนมากถูกเลิกจ้าง เกิดความวุ่นวายในสังคมขึ้นมากมาย เช่นอาชญากรรมต่างๆ ภาวะการฆ่าตัวตาย เป็นต้น ประเทศไทยเป็นหนี้ต่างชาติจำนวนมากเนื่องจากนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาลงทุนในระบบเศรษฐกิจจำนวนมาก ผลพวงที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมมากเกินไป ได้ก่อให้เกิด

เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก เพราะเหตุของช่วงการ พัฒนา ทรัพยากรถูกนำไปใช้อย่างมาก แต่ไม่สมดุลกับการอนุรักษ์และรักษาสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนนับตั้งแต่การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติครั้งแรก พ.ศ.2504 จนกระทั่งปัจจุบัน

บทเรียนที่เกิดขึ้นทำให้ประเทศไทยกลับมามองเห็นคุณค่าในสิ่งที่มีอยู่ซึ่งเป็น รากเหง้าดั้งเดิมมากขึ้น การให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคเกษตรกรรมที่สามารถสร้างรายได้ ให้กับคนไทยมาตั้งแต่อดีต และความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจในระดับชุมชนมากขึ้น ด้วยเหตุ ดังกล่าวแนวคิดทางเศรษฐกิจชุมชนจึงถูกหยิบยกมาเป็นนโยบายที่โดดเด่นและชัดเจนมากขึ้น

แนวคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเกิดขึ้นในสังคมไทยมาเป็นเวลา นาน แต่กิจกรรมดังกล่าวยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย จนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ที่ได้ ทรงเตือนสติคนไทยและทรงแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงในบางตอนดังนี้

“ทำไมวิกฤติการณ์เกิดขึ้นได้ เราเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ และเราก็ได้ชื่อ ว่ากำลังก้าวไปสู่เมืองที่เป็นมหาอำนาจทางการค้า ความจริงวิกฤติการณ์นี้ เห็นมาแล้ว แต่ไม่รู้ตัวมา 40 กว่าปี”

“การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกินและมี เศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน”

“ถ้าเราทำแบบที่ไหนทำได้ แบบเศรษฐกิจพอเพียงกับตัวเอง เราก็อยู่ ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อนอย่างทุกวันนี้”

“การแก้ไขวิกฤติการณ์...มันต้องถอยหลังเข้าคลอง จะต้องอยู่อย่าง ระมัดระวังแล้วต้องกลับไปทำกิจการที่อาจจะไม่ค่อยซับซ้อนนัก...มีความ จำเป็นที่จะต้องถอยหลังเพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป”

(กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2541: 47-48)

จากกระแสพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว จึงเป็นที่มาของยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเอง เป็นเรื่องของเศรษฐกิจชุมชน เป็นเรื่องของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอยู่แบบชุมชนไม่ได้อยู่แบบปัจเจกชน ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ของปัจเจกชนนั้นมิได้มีเฉพาะมิติที่เป็นความสัมพันธ์กับตลาดเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์ต่อครอบครัวและชุมชนในมิติอื่นๆ ที่การวิเคราะห์จากเศรษฐกิจระบบตลาดแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ เพราะในสังคมไทยชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของไทยมาช้านาน เป็นรากฐานของชีวิตและสังคมของประเทศชาติ ดังนั้นถ้าจะทำความเข้าใจกับเศรษฐกิจพอเพียง นักเศรษฐศาสตร์จะต้องหันเหความสนใจจากระบบทุนและการศึกษาทฤษฎีในบริบทของตะวันตกซึ่งเน้นปัจเจกชน มาสนใจระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นแบบชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจไทย (อภิชาติ พันธเสน, 2542: 9-14)

ชุมชนซึ่งถือเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมไทย การที่จะทำให้ประเทศมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับระดับชุมชน และความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชนก็จะสนับสนุนและช่วยค้ำจุนระบบเศรษฐกิจของประเทศให้เข้มแข็งไปด้วย

“ขบวนการสู่แนวโน้มนโยบายที่พึ่งตนเองมากขึ้นของชุมชน เศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ นั้นหมายถึงการสร้างเสริมความแกร่งให้กับชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องความมั่นใจกับวัฒนธรรมของเขา และความสามารถทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาตนเองได้ หรืออีกนัยหนึ่ง ผ่านขบวนการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชุมชนและเศรษฐกิจพึ่งตนเอง จุดมุ่งหมายหลักก็เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ และเศรษฐกิจระดับชุมชนเขาตัวรอดได้และเจริญรุ่งเรืองภายในบริบทของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์”

(ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541: 88)

จากบทความดังกล่าวได้แสดงถึงความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชนให้มีความเข้มแข็งโดยกระทรวงมหาดไทยได้นำแนวพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง มาปรับเป็นยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง 5 กลยุทธ์ ซึ่งได้แก่ ยึดครอบครัวและชุมชนเป็นหลักตามแนวพระราชดำริ (ทฤษฎีใหม่) ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ยึดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย ยึดการส่งเสริมการตลาดชุมชน ยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลักแบบ “คิดเอง ทำเอง” และแนวทางปฏิบัติ 9 มาตรการ ซึ่งหนึ่งในแนวทางปฏิบัติในข้อที่ 4 ที่ว่า สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนากลุ่มอาชีพ การปลูกพืชสมุนไพร และแพทย์แผนไทย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การแปรรูปผลิตผลทาง

การเกษตรและการพัฒนาชุมชนโบราณเพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชุมชน และอนุรักษ์ด้านประวัติศาสตร์/โบราณคดี (กระทรวงมหาดไทย, 2541: 58) จากแนวทางปฏิบัติดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวของชุมชนทางด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ซึ่งทรัพยากรทางด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของประเทศเป็นทรัพยากรที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์สูง ดังที่ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในแง่ของการสร้างรายได้ไว้ว่า

“จุดแข็งที่สุดของเราที่คนอื่นไม่มีก็คือวัฒนธรรมไทย...วัฒนธรรมจึงเป็นบ่อเกิดทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ...การกระจายอำนาจทางวัฒนธรรมจะลดความเครียดในสังคม และเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีทางออกความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวทั้งจากต่างประเทศและในประเทศ ซึ่งจะเพิ่มพูนและกระจายรายได้ที่สำคัญ”

(ประเวศ วะสี, 2542: 24-25)

ในส่วนของกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวแบบหนึ่งในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งในปัจจุบันกำลังเป็นที่สนใจ และดูเหมือนว่าการท่องเที่ยวจะเป็นกิจกรรมที่สามารถทำรายได้มหาศาลให้กับประเทศไทยมาตลอดแม้กระทั่งในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำก็ตาม

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2520 เมื่อรัฐบาลได้นำแผนการท่องเที่ยวซึ่งจัดทำโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยผนวกเข้ากับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่4 (พ.ศ.2520-2524) นับตั้งแต่นั้นมาการท่องเที่ยวได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเรื่อยมา ซึ่งส่วนใหญ่จะมีประเด็นที่สำคัญ อันได้แก่ เป็นวัตถุประสงค์ในด้านเศรษฐกิจ มุ่งเพิ่มรายได้ การจ้างงาน การกระจายรายได้ การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค และวัตถุประสงค์ในด้านสังคมและวัฒนธรรม อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามและโบราณสถานต่างๆ (สมบัติ กาญจนกิจ, 2542) จากสถิตินักท่องเที่ยวในปีพ.ศ.2542 มีจำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเดินทางเข้ามาประเทศไทย 8.58 ล้านคน เพิ่มขึ้นมีรายได้จากการท่องเที่ยว 253,018 ล้านบาท สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย มีสถิติการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศ 53.65 ล้านคน-ครั้ง มีรายได้หมุนเวียนภายในประเทศ 203,858 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 7.78% (ที่มา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย <http://www.tat.or.th>)

28/11/45) และในปี พ.ศ. 2543 มีรายได้จากการท่องเที่ยวเข้าประเทศ 285,272 ล้านบาท (จำเริญพรพรณ แก้วสุริยะ, 2545: 1)

จากตัวเลขสถิติแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการท่องเที่ยวในการสร้างรายได้ให้กับประเทศ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ในภาพรวมของประเทศมาโดยตลอด เนื่องจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสามารถนำรายได้เข้าประเทศเป็นอันดับหนึ่ง เปรียบเทียบกับกับสินค้าออกอื่นๆของไทย (สมบัติ กาญจนกิจ, 2542: 238) นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจอันได้แก่ กระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ช่วยนำเงินตราเข้าประเทศ ช่วยให้เกิดการกระจายรายได้ภายในประเทศ และผลที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในแง่ของการบริการ เป็นส่วนประกอบในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยการผลิตบริการส่วนใหญ่ นำไปสู่การบริโภค การใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นและกระตุ้นหรือเป็นตัวเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, 2530) แต่จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ก่อให้เกิดผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อสังคมไทย (นิคมจารุณี, 2536: 243-252) ได้กล่าวถึงผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อสังคมไทย 3 ด้าน

1. ในด้านเศรษฐกิจและสังคม ก่อให้เกิดการว่างงานเป็นฤดูกาล เพราะการท่องเที่ยวไม่ได้ดำเนินไปสม่ำเสมอตลอดปี และท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจะมีอัตราค่าครองชีพสูงกว่าที่อื่นๆ เนื่องจากราคาสินค้าจะสูงตามมาตรฐานของนักท่องเที่ยว
2. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานและธุรกิจท่องเที่ยวขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมอย่างมาก
3. ด้านผลกระทบต่อวัฒนธรรม อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลมากับการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทำให้สังคมไทยโดยเฉพาะวัยรุ่น รับค่านิยมของตะวันตกมามาก เช่นการแต่งกาย ภาษา และในเรื่องการรับประทานอาหาร

นอกจากนี้ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ทำการศึกษากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยชี้ว่า ปัจจุบันการท่องเที่ยวถูกทำให้เป็นอุตสาหกรรม ดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อจะรีดเงินจากกระเป๋านักท่องเที่ยว พัฒนาการของการท่องเที่ยวจึงเป็นธุรกิจ ที่มีผู้ซื้อ - ผู้ขายชัดเจน มุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา ซึ่งได้แก่ การขายบริการทางเพศ การก่อสร้างตึก - อาคารขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นน้ำ ที่ดิน แหล่งท่องเที่ยว ถูกทำลายด้วยแสง สี เสียง วัฒนธรรมชุมชนได้รับ

ผลกระทบ เกิดการลอกเลียนแบบการบริโภคที่หรูหรา ฟุ่มเฟือยของประชาชนในท้องถิ่น และเกิดปัญหาการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม เพราะที่ผ่านมารายได้จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ตกอยู่กับเจ้าของธุรกิจ โรงแรม บริษัททัวร์ แต่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์น้อยที่สุด

นอกเหนือไปจากนี้การท่องเที่ยวที่ผ่านมาจากจิตสำนึกที่ดีของนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์และเที่ยวชมอย่างระมัดระวัง ทำให้แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมจำนวนมากเสื่อมโทรม จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น จึงมีการเรียกร้องให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศมากขึ้น ประกอบกับปี พ.ศ.2545 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดให้เป็นปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ซึ่งได้มียุทธศาสตร์ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ในประเด็นของการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาที่สมดุลทั้งทางด้าน คน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ในยุทธศาสตร์กลุ่มที่ 2 การเสริมสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง ได้กล่าวถึงประเด็นของการการอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว ให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน โดยรักษาสภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปกรรม โบราณคดี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และส่งเสริมการค้าบริการที่มีศักยภาพเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้ โดยการพัฒนากการท่องเที่ยวเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ สนับสนุนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับศักยภาพเชิงวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่และไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณี (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545) เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” โดนระยะแรกได้เน้นหนัก “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” และ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ซึ่งมุ่งพัฒนาให้ “คน” เป็นหัวใจ

สำคัญของการท่องเที่ยว และไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่เน้นถึงการ ศักยภาพของคนในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ ผู้ให้บริการ ทั้งนี้ได้ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือ สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อนำไปสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญา อัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรมและเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต (สินธุ์ สโรบล, 2546: 10)

ในการจัดการท่องเที่ยวให้กับท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในมาตราที่ 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิต (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (3) การพัฒนาสาระและ กระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้ กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ากระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการ พยายามแก้ปัญหา หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน สภาพความเป็นอยู่เพื่อสนองต่อการ แก้ปัญหาและสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตอันเป็นผลที่ คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะทำให้ ชุมชนสามารถร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือร่วมกันเพื่อสร้างให้เกิดพลังภายในชุมชน โดยมี ชุมชนเองเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญให้กับคนในพื้นที่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกระบวนการ เรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้าง "ปัญญา" ให้คน ในชุมชน (ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ) สามารถพัฒนา ตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างบูรณาการ หรือเพื่อเสริมสร้าง "พลัง" ให้กับคนในชุมชน สามารถ "พึ่งตนเอง" และ "พึ่งพากันเอง" ได้มากขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และการ ฝึกฝนตนเองในทุกด้านของชีวิต รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเชื่อมต่อ ประสพการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชนโดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ (สมศรี จินะวงษ์, 2544: 83)

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นได้ อีกทั้ง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยว โดยแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้มีการระบุแนวทางการทำงานพัฒนาเป็นแบบ บูรณาการ กล่าวคือ การพยายามประสานการพัฒนาทุกด้านเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การพัฒนาคน เพื่อให้นโยบายดังกล่าวบังเกิดผลเป็นรูปธรรม จึงจำเป็นต้องมีโครงการปฏิบัติการ รองรับ การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีเป้าหมายที่จะพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตที่ดี ขึ้น หมายถึงการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวและชุมชน เน้นให้ชุมชนเข้า

มา มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนพร้อมกับการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง (มนัส ศุภลักษณ์, 2544: 66)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมและระบบสหกรณ์ ให้เป็นรากฐานที่เข้มแข็งในการสร้างรายได้ของประเทศ และส่งเสริมการค้าบริการที่มีศักยภาพเพื่อสร้างงานและกระจายรายได้ โดยการพัฒนากองท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มการจ้างงานและกระจายรายได้สู่ชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ และการพัฒนาธุรกิจบริการที่มีศักยภาพใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งรวมถึง วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน ตลอดจนการส่งเสริมไทยเที่ยวไทย การท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเป็นทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิต ของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการ การสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 12)

ดังนั้นเหตุผลทั้งหมดจึงเป็นที่มาของความสนใจศึกษาเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศในชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวหมู่บ้านท่องเที่ยว ตำบลปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศ ซึ่งประกอบด้วยเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติเฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของชุมชน และการใช้ต้นทุนทางสังคม อาทิเช่น แหล่งธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน มาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบของการศึกษาเส้นทางธรรมชาติและวิถีชีวิตที่น่าสนใจ วิถีการผลิตในท้องถิ่น มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น รูปแบบที่พักแรมที่กลมกลืนกับท้องถิ่น และใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านแบบ Home stay มีการบริหารจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น โดยได้รับรางวัล “อุตสาหกรรมท่องเที่ยวประเภทแหล่งท่องเที่ยวเมืองและชุมชนประจำปี 2543” จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นอกจากนี้รูปแบบของการท่องเที่ยวมีความน่าสนใจทั้งในแง่สภาพแวดล้อมและ

กิจกรรมอีกทั้งระยะทางสามารถเดินทางได้สะดวกไม่ไกลจากกรุงเทพฯมากนักจึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจำนวนมาก การเลือกพื้นที่ยังใช้แนวทางของ สุภาวงศ์ จันทวานิช (2542) เป็นเกณฑ์ คือ ชุมชนสามารถตอบปัญหาที่ต้องการได้ และขนาดพื้นที่ไม่ใหญ่เกินไป ระยะทางอยู่ในความสามารถของผู้วิจัย รวมทั้งมีความปลอดภัย จึงเลือกชุมชนดังกล่าวเป็นกรณีศึกษา โดยในการวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาระบบการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีคิดและการปฏิบัติ รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันจะนำไปสู่การเป็นรากฐานของการสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นตามที่แผนพัฒนาฯฉบับที่9 ได้ระบุไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจที่กล่าวไว้ข้างต้น พร้อมกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสมดุล เพื่อบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาของประเทศชาติในที่สุด

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอย่างไร
2. ผลกระทบที่ชุมชนได้รับทั้งผลดีและผลเสียจากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. เพื่อศึกษาผลที่ชุมชนได้รับในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม จากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่ที่ศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะหมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทย ต.ปลายโพรงพาง อ. อัมพวา จ. สมุทรสงคราม ซึ่งมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งประกอบด้วย ทรัพยากรชุมชน อันได้แก่ แหล่งธรรมชาติ แหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

ร่วมกับกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ธรรมชาติริมคลองและวัฒนธรรมวิถีชีวิตในชุมชน มีที่พักเป็นบ้านทรงไทยร่วมกับเจ้าของบ้าน โดยเริ่มมีการจัดการท่องเที่ยวขึ้นในปี พ.ศ. 2540 และมีการเปิดอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2542 กระทั่งในปัจจุบันมีบ้านทรงไทยที่เข้าร่วมการท่องเที่ยวของชุมชน 22 หลังคาเรือนจากบ้านทรงไทย ในตำบลปลายโพงพางที่สำรวจได้ทั้งหมด 185 หลังคาเรือน

ประเด็นที่ศึกษา

ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมดังกล่าวของชุมชน จากประชากรบ้านที่เข้าร่วมการท่องเที่ยวของชุมชน จำนวน 22 หลังคาเรือน

คำจำกัดความศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มี กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิง นิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์และประโยชน์ร่วมกัน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง วิธีการและขั้นตอนที่ชุมชนใช้ในการ เรียนรู้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ด้าน คือ การจัดการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ การจัดการทรัพยากรและการลงทุน การส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว และการจัด โครงสร้าง พื้นฐานและการนำเที่ยว

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการที่คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในชั้น ริเริ่มโครงการ ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการดำเนินการและขั้นประเมินผล ของกิจกรรมการ ท่องเที่ยวของชุมชน

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดรายได้กับชุมชน โดย อยู่บนพื้นฐานของทรัพยากรชุมชนได้แก่ แหล่งธรรมชาติ และวัฒนธรรมของชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในชุมชนโดยอาศัยแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชน ร่วมกับกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสร้างให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และเกิดกลุ่มอาชีพที่หลากหลายขึ้นเพื่อเสริมจากอาชีพเกษตรกรรม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ผลที่ชุมชนได้รับจากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง ทั้งผลดีและผลเสียในด้านต่างๆ 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง รายได้ อาชีพ การจ้างงาน วิธีการผลิต การจับจ่ายใช้สอย ความพึงพอใจในรายได้ ค่าครองชีพ
2. ด้านสังคม หมายถึง ความเป็นอยู่ ความสามัคคี ความปลอดภัยในชุมชน และปัญหาอาชญากรรมต่างๆ
3. ด้านวัฒนธรรม หมายถึง การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมประเพณี
4. ด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและมลพิษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. เพื่อได้ทราบถึงผลทั้งผลดีและผลเสียที่ชุมชนได้รับ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม จากการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ